

УДК 373.2.016:51(07)

DOI:

Олександра Шаран, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Володимир Шаран, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Алла Собко, вихователь дошкільного навчального закладу № 4 “Сонечко”
комбінованого типу міста Трускавець

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто важливу складову пізнавального розвитку дітей дошкільного віку – розвиток уявлень про час та явища, з ним пов’язані. Особливий акцент зроблено на методиці формування часових уявлень, її поетапному характері. Основну увагу зосереджено на знанні дошкільників про час та його основні властивості. Обґрунтовано важливість і необхідність використання творів культури та мистецтва, дитячого фольклору, комп’ютерних технологій, включення дітей у різноманітну творчу діяльність у процесі ефективного формування часових уявлень у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: діти дошкільного віку; елементарні математичні уявлення; час; властивості часу; часові уявлення; методика.

Літ. 8.

Oleksandra Sharan, Ph. D. (Pedagogy), Associate Professor of the General Pedagogy and Preschool Education Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Volodymyr Sharan, Ph. D. (Physics, Mathematics), Associate Professor of the Mathematics Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Alla Sobko, Educator of the Preschool Educational Institution №4 “Sun” of combined type in Truskavets

FEATURES OF FORMATION OF NOTIONS OF TIME IN PRESCHOOL CHILDREN

The article considers an important component of the cognitive development of preschool children, namely the development of notions of time and associated phenomena. Special emphasis is placed on the method of forming of notions of time, its gradual nature is argued. The focus is on the preschoolers' knowledge of time and its basic properties, such as fluidity, irreversibility, cyclicity, objectivity, inability to speed up or slow down, etc. Effective formation of notions of time and skills to navigate the time of preschool children is due to the filling of different time intervals with a variety of activities and learning time terms by focusing on appropriate time frames. The list of important for preschool children time landmarks is specified. The expectation of time landmarks contributes to the formation of the notion of time.

The importance and necessity of using works of culture and art (paintings, children's films, plays, etc.), children's folklore (proverbs, sayings, riddles, poems, fairy tales, etc.), computer technologies (cartoons, songs, graphics, etc.), involving children in a variety of creative activities in the process of effective formation of notions of time in preschool children were substantiated. The examples of using various organization forms of activities for the formation of notions of time in preschoolers, in particular, musical entertainment, the theatrical production of fairy tales, interviews, and recording of appropriate “program”, the use of didactic games to implement series of events over time.

The conclusion about the importance, possibility, and necessity of development of time representations of preschool children is made based on work experience and approbation of the described didactic material.

Keywords: preschool children; elementary mathematical representations; time; properties of time; notions of time; methods.

Постановка проблеми. Сучасний стиль життя суспільства вимагає від людини зосередженості та вміння організувати свою діяльність з урахуванням часових меж. Час є невід’ємним параметром характеристики явищ навколишньої дійсності, які спочатку дитиною, а потім і дорослою людиною,

досліджуються та описуються протягом усього життя. Орієнтування у часі – важлива здатність дитини дошкільного віку, формування якої відіграє свою роль у забезпеченні розуміння цілісності світу. Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку, Програма розвитку дитини дошкільного віку

“Українське дошкілля” окреслюють низку завдань щодо пізнавального розвитку дитини-дошкільника, частиною якого є розвиток уявлень про час та явища, з ним пов’язані.

Діти дошкільного віку пізнають навколишній світ, зокрема, сприймають час, специфічно й індивідуально. Як показує практика, час є найбільш складною категорією для сприйняття і розуміння дітьми дошкільного віку. На сьогодні, ми вважаємо, що у психолого-педагогічній літературі та практиці дошкільної освіти недостатньою мірою приділяється увага методиці формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. На нашу думку, використання засобів унаочнення, творів різних видів мистецтва, організація досвіду особистої діяльності та ін. сприятиме ефективному формуванню часових уявлень та умінь старших дошкільників орієнтуватися у часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема часу є не тільки особистою проблемою окремої людини, але й певною науковою проблемою. Її досліджують філософи, фізики, математики, психологи, педагоги, мистецтвознавці та ін.

Учені-філософи (Арістотель, Г. Гегель, І. Кант та ін.); математики (Г. Ляйбніц, М. Лобачевський та ін.); фізики (А. Айнштейн та ін.); у своїх дослідженнях виділяють основні властивості часу, такі як: тривалість, плинність, незворотність, об’єктивність, відсутність наочних проявів. На нашу думку також, з цими властивостями важливо ознайомлювати дошкільників.

Учені-психологи (Б. Ананьев, Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко, О. Савенков, І. Якиманська та ін.); педагоги (К. Ушинський, В. Сухомлинський, С. Скворцова, Є. Кабанова-Меллер, Т. Ріхтерман, Т. Шевченко, К. Щербакова, Г. Щукіна та ін.) відзначають універсальну застосовність часових характеристик до опису процесів будь-якої природи та наголошують на важливості формування відчуття часу і вміння орієнтуватися в ньому дітей дошкільного віку.

Проведені психолого-педагогічні дослідження з проблеми сприйняття творів культури та мистецтва дітьми дошкільного віку (В. Мухина, Є. Квятковський, О. Короткова, Б. Лихачев, Б. Юсов, О. Ушакова та ін.) свідчать про те, що сприймаючи твори мистецтва, дитина зможе пізнати минуле, сьогодення і майбутнє життя людини.

Можна відзначити, що тема не була предметом окремого дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективної методики формування часових

уявлень та умінь дітей дошкільного віку орієнтуватися у часі.

Виклад основного матеріалу. Категорія часу є для дитини дошкільного віку особистісно важливим засобом пізнання навколишнього світу. “Дітям вже в дошкільному віці життєво необхідно навчитися самим орієнтуватися в часі: визначати, вимірювати час (правильно позначаючи в мові), відчувати його тривалість (щоб регулювати і планувати діяльність у часі), змінювати темп і ритм своїх дій в залежності від наявності часу” [4, 3]. Формування часових уявлень та умінь орієнтуватися у часі є надзвичайно важливою складовою знань та умінь, компетентностей дитини, особливо перед вступом до школи.

Як доводять вчені, зокрема, Д. Елькін, І. Павлов, у сприйнятті часу велику роль відіграє порівняння, аналіз і синтез, елементи узагальнень. Таким чином, розвиток мислення має суттєве значення у сприйнятті часу. “Мислення у сприйнятті часу має в своїй основі другу сигнальну систему, що представляє собою порівняно з твариною “надзвичайний додаток до механізмів нервової діяльності людини” (І. Павлов)” [7].

Можна сказати, що відповідно до розвитку мислення дитини варто поетапно формувати її часові уявлення. Неможливо сформувати уявлення про всі часові відрізки одразу, адже для цього необхідні: певний рівень аналізу і синтезу, вміння спостерігати, робити висновки і узагальнення, певні умовиводи. Можна говорити лише про поетапний характер формування часових уявлень у старших дошкільників, зміст якого становлять знання про час, його основні характеристики, цінності в житті людини. При цьому важливо зосередити увагу на діяльнісній стороні сприйняття часу дошкільниками, змістовим компонентом якої є категорія часу як “носії особистісних, культурних та історичних цінностей” [8].

Основним завданням вихователя у процесі формування елементарних часових уявлень у дітей дошкільного віку є розвиток різних проявів самостійності, самоорганізації, цілеспрямованості. “Розвинене відчуття часу допомагає дітям стати більш організованими і дисциплінованими” [1, 168]. Для цього доцільно відношення між одиницями часу подавати в матеріальній формі, у вигляді моделей, що зображають, наприклад, день і його частини, тиждень і дні тижня, календар (рік і пори року з відповідними місяцями). Зокрема, зручним у цих випадках виявляється зображення більшої одиниці часу у вигляді круга, а менших – у вигляді його секторів із відповідними

картинками-символами. Це дає змогу наочно продемонструвати такі властивості часу, як певна повторюваність, циклічність. Позаяк сьогодні, наявні можливості показати рік у вигляді календаря у різних формах (відривний, перекидний, настінний, електронний, ...), під час ознайомлення з поняттям рік можна показати різні його варіанти зображення, зупинившись на відривному календарі, за яким зручно формувати у дітей такі властивості часу, як плинність, незворотність та ін. Саме очікування якоїсь події дає дитині відчуття перебіг часу.

Учений Д. Елькін [7], зупиняючись на часових орієнтирах, вказує на їхню різноманітність у дітей дошкільного віку. Взявши за основу та дещо змінивши (стосовно сучасних умов життя дитини), наведемо їх:

- явища природи, зміни, пов'язані з порами року;
- події у сім'ї дитини, в сім'ї друзів чи знайомих;
- події у житті закладу дошкільної освіти;
- події у житті країни, державні чи релігійні свята.

Для формування відчуття менших часових інтервалів доцільно наповнювати їх різноманітною діяльністю у межах цих часових відрізків. Це послужить основою формування здатності планувати свою діяльність в часі, розвитку уміння оцінювати часові інтервали без годинника.

Основними особливостями сприйняття часу дітьми дошкільного віку є змішування часових понять, особливо таких, як "вчора", "сьогодні", "завтра", відсутність точного мовного позначення цих категорій, сприйняття часу тільки в теперішній формі. Вважаємо, що засвоєння цих понять та відповідних їм термінів може відбуватися ефективно, коли дитина буде сприймати твори мистецтва, наприклад, художню літературу, живопис, театральне мистецтво та ін. Як доводять вчені, сприймаючи твір мистецтва "зараз", дитина може пізнати минуле, сьогодення і майбутній час життя людини. "Мистецтво стає мистецтвом часу. Час – його об'єкт, суб'єкт і знаряддя зображення", – зауважує Д. Лихачов [2].

З досвіду роботи наведемо приклади використання різних форм роботи з формування часових уявлень у дітей. Наприклад, на святі, що відбувалося у формі музичної забави, "Добрідень, літо!" у дітей формується узагальнене уявлення про літо як пору року, відбувається ознайомлення з літніми видами спорту. Під час театральної постановки "Дванадцять місяців" (за однойменною казкою С. Маршака) разом з естетичними почуттями і переживаннями діти засвоювали поняття року, місяців, пір року, відповідності

рослинного світу та одягу людей порам року та ін. У старшій дошкільній групі дітей ми використовували прийом "Зйомки програми "Новини". Дитина-репортер брала інтерв'ю в інших дітей групи, інша дитина-оператор записувала на відеокамеру телефону відповіді дітей на запитання "Що цікавого відбулося у тебе вдома за останній час? Які відбулися зміни?", "Що незабаром буде у вас вдома? Які плани на майбутнє?". Діти, відповідаючи на запитання, розказували про минуле і майбутнє, правильно вживаючи під час формулювання речень слова в минулому, теперішньому і майбутньому часі. Пізніше діти з цікавістю переглядали на екрані проєктора свої "новини".

На сучасному етапі одним з основних пріоритетів у розвитку, навчанні і вихованні дошкільників є формування логіко-математичної компетентності, що передбачає, зокрема, здатність здійснювати серіацію за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі і часі [5, 11]. Саме здійснення серіації у часі є для дітей дошкільного віку одним з найважливіших та, водночас, й одним з найцікавіших завдань, оскільки вимагає здійснення певних логічних міркувань, виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Сюди відносимо дидактичну гру "Розклади картинки", за якою дитина впорядковує картинки одну за одною за логікою виконуваних у часі дій, зображених на картинці. Це можуть бути картинки із зображенням дій у певні частини доби дитини чи дорослого, тваринки; ілюстрації із зображенням пір року; фотографії людини у процесі дорослішання; епізоди казок, оповідань у порядку слідування та ін. З досвіду роботи можна сказати, що розуміння дошкільниками часових відношень, вміння здійснювати серіацію в часі позитивно впливає на формування їх логіко-математичної компетентності та розвиток логічного мислення.

Щоб зосередити увагу дітей на понятті, що формується, з метою уточнення знань про часові відношення вихователі у своїй роботі часто використовують дитячий фольклор, зокрема, загадки. Цікавими дітям є такі: "Один – високо вгорі, дюжина – в календарі" (Рік, місяці) [3, 148]; "Усе життя ходить, а з місця не сходить" (Годинник) [3, 151]; "Годинника не має, а час знає" (Півень) [3, 152] та багато інших.

"Бережи час, його за гроші не купиш", "Час як вода: все йде вперед", "Час – не кінь: не підгониш і не спиниш", "Коли працюєш – час біжить, коли чекаєш – не спішить", "Час пече хліб" – говорить народна мудрість про час та його властивості [3, 205 – 206]. Правильне розуміння змісту прислів'їв та приказок, у яких закладені

часові поняття, сприяє формуванню часових уявлень у дітей, доцільному використанню ними часових термінів та вміння робити логічні висновки.

Як показує досвід, формуванню уявлень про час у дітей дошкільного віку сприяє використання комп'ютерних технологій. На сьогодні у вільному доступі можна знайти такі інтернет-ресурси: "Пори року та назви місяців – розвиваючі мультфільми і пісеньки" (<https://www.youtube.com/watch?v=fbE5kmaCWOE>), "Час доби" (<https://www.youtube.com/watch?v=J6Q-OW4Lbag>), "Пригоди хмаринки. Як вивчити годинник" (<https://www.youtube.com/watch?v=cvGN0pTrmaw>), "Котра година? Вчимо час разом з гавою" (<https://www.youtube.com/watch?v=ElbpVlqahsI>), "Місяці для дітей. Вчимо назви місяців українською" (https://www.youtube.com/watch?v=YsXia522h_s), "Вивчаємо пори року за допомогою загадок і веселих віршиків" (<https://www.youtube.com/watch?v=FVZexjPMDVg>), "Фіксики – Годинник" (<https://www.youtube.com/watch?v=hR3VCSaEOF8>), "Мультіпедія часу. День і ніч" (<https://www.youtube.com/watch?v=X5cQY2IzVkk>) та інші. Діти із задоволенням засвоюють матеріал, поданий за допомогою комп'ютерних технологій.

Водночас постає важливе питання формування інформаційно-комунікаційної компетентності та комп'ютерної грамотності у фахівців дошкільної освіти. "При цьому комп'ютерна грамотність вихователя повинна включати: знання педагогічних можливостей ІКТ; знання можливостей ІКТ як технічного засобу; знання навчально-методичних матеріалів, які можна організувати з комп'ютерною підтримкою; вміння використовувати ІКТ для освітніх та особистих цілей; вміння добирати й використовувати прикладне програмне забезпечення; проведення обліку успішності дітей та їх індивідуальних особливостей за допомогою ІКТ та ін." [6, 58].

Висновки. Період дошкільного дитинства є найбільш сензитивним для розвитку часових уявлень, хоча їх формування здійснюється нелегко через відсутність наочних проявів. Формування часових уявлень носить поетапний характер. Роботу слід зосередити на знанні про час та його основні властивості: плинність, незворотність, об'єктивність, неможливість пришвидшити чи сповільнити та ін. Ефективне формування часових уявлень і вмінь орієнтуватися у часі дітей дошкільного віку відбувається завдяки наповненню різних часових інтервалів різноманітною діяльністю і засвоєнню часових термінів завдяки акцентуванню уваги на відповідні часові орієнтири. Використання творів культури

та мистецтва, дитячого фольклору, комп'ютерних технологій, включення дітей дошкільного віку у різноманітну творчу діяльність сприяє ефективному формуванню у них часових уявлень. Розвинене відчуття часу створює основу для формування таких якостей особистості, як зібраність, організованість, дисциплінованість, точність, необхідних дитині як під час навчання у школі, так і в повсякденному житті.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці ефективної методики формування часових понять у дітей молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук В.Ю., Жигайло О.О., Шаран О.В. Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень : курс лекцій. Дрогобич Посвіт, 2013. 292 с.
2. Лихачев Д.С., Самвелян Н.Г. Диалоги о дне вчерашнем, сегодняшнем и завтрашнем. Москва: Советская Россия, 1988. 143 с.
3. Народні перлини для маленької дитини / упор. О. Яловська. Тернопіль Мандрівець, 2013. 408 с.
4. Рихтерман Т. Д. Формирование представлений о времени у детей дошкольного возраста: Кн. для воспитателя дет. сада. Москва: Просвещение, 1991. 47 с.
5. Старченко В.А. Цікава математика для молодшого дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі". Київ: Наш час, Харків Ранок, 2010. 127 с.
6. Шаран О.В., Шаран В.Л. Використання інноваційних освітніх технологій у процесі формування методико-математичної компетентності майбутніх фахівців початкової та дошкільної освіти. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 55 – 59.
7. Элькин Д.Г. Восприятие времени (экспериментальное исследование). URL: <http://childpsy.ru/dissertations/id/20226.php> (дата звернення 24.07.2020).
8. Язвинская С.Д. Педагогические условия развития алгоритмических способностей детей старшего дошкольного возраста в процессе познания категории времени. URL: <https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-razvitiya-algoritmicheskikh-sposobnostei-detei-starshego-doshkolnog> (дата звернення 24.07.2020).

REFERENCES

1. Kovalchuk, V.Iu., Zhyhailo, O.O., & Sharan, O.V. (2013). *Teoriia ta metodyka formuvannia elementarnykh matematychnykh uiavlen : kurs lektsii* [Theory and methods of formation of elementary mathematical concepts: a course of lectures]. Drohobych, 292 p. [in Ukrainian].
2. Lihachev, D.S. & Samveljan, N.G. (1988). *Dialogi o dne vcherashnem, segodnjashnem i zavtrashnem* [Dialogues about yesterday, today and tomorrow]. Moscow, 143 p. [in Russian].
3. Narodni perluny dlia malenkoi dytyny / upor. O. Yalovska (2013). [Folk pearls for a small child]. Ternopil 408 p. [in Ukrainian].

4. Rihterman, T. D. (1991). Formirovanie predstavlenij o vremeni u detej doskolnogo vozrasta: Kn. dlja vospitatelja det. sada [Formation of ideas about time in preschool children]. Moscow, 47 p. [in Russian].

5. Starchenko, V.A. (2010). Tsikava matematika dlja molodshoho doshkilnyka: Navch.-metod. posib. do Bazovoi prohramy rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ja u sviti" [Interesting math for a younger preschooler]. Kyiv, 127 p. [in Ukrainian].

6. Sharan, O.V. & Sharan, V.L. (2019). Vykorystannia innovatsiinykh osvitnikh tekhnolohii u protsesi formuvannia metodyko-matematichnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pochatkovoї ta doshkilnoi osvity [Application of innovative educational technologies in the process of formation of methodical-mathematical competence of future primary and preschool education

professionals]. *Youth and market*. No. 9 (176). pp. 55 – 59. [in Ukrainian].

7. Jelkin, D.G. Vospriiatie vremeni (jeksperimentalnoe issledovanie) [Perception of time (experimental study)]. Available at: <http://childpsy.ru/dissertations/id/20226.php> (Accessed 24 July 2020) [in Russian].

8. Jazvinskaja, S.D. Pedagogicheskie uslovija razvitiya algoritmicheskikh sposobnostej detej starshego doskolnogo vozrasta v processe poznanija kategorii vremeni [Pedagogical conditions for the development of algorithmic abilities of older preschool children in the process of learning the category of time]. Available at: <https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-razvitiya-algoritmicheskikh-sposobnostei-detei-starshego-doshkolnog> (Accessed 24 July 2020). [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.05.2020

УДК: 378:070:616-053.82

DOI:

Сергій Лозинський, доктор медичних наук, професор,
кафедри внутрішньої медицини медичного факультету №2,
Вінницького національного медичного університету імені Миколи Івановича Пирогова
Людмила Лозинська, кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та основ медичної термінології,
Вінницького національного медичного університету імені Миколи Івановича Пирогова

ВИХОВАННЯ НАВИЧОК МЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті розглянуто базові розуміння концепції медійної медичної грамотності. Виявлено, що існують певні рівні володіння лікарями медичною грамотністю. Розглянуто медично-юридичні аспекти надання медичної інформації через медіа. Проведено аналіз теоретичних праць та представлено власні практичні напрацювання щодо конкретних способів інтеграції медійної медичної грамотності в роботу лікарів.

Ключові слова: медійна медична грамотність; рівні медичної грамотності; медично-юридичні аспекти; методика виховання медичної медійної грамотності у студентів-медиків.

Табл. 1. Літ. 14.

Serhiy Lozynskiy, Doctor of Sciences (Medicine), Professor of the
Internal Medicine Department of Medical Faculty №2,
Vinnytsya Mukola Pyrohov Memorial National Medical University
Lyudmyla Lozynska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Foreign Languages with Latin Course and Basics of Medical Terminology Department,
Vinnytsya Mukola Pyrohov Memorial National Medical University

EDUCATION OF MEDIA LITERACY SKILLS IN FUTURE DOCTORS

The article considers the basic understanding of the concept of media medical literacy and its importance as one of the necessary courses that should be included in the University curriculum, especially nowadays in the epoch of digital development and the information stream. It was found out that there were certain levels of medical literacy: functional health literacy, interactive health literacy, critical health literacy. Level 1 "functional health literacy" reflects the outcome of traditional health education based on the communication of factual information on health risks, and on how to use the health system. Level 2 "interactive health literacy" reflects the outcomes to the approach to health education and is focused on the development of personal skills in a supportive environment. Level 3 "critical health literacy" reflects the cognitive and skills development outcomes which are oriented towards supporting effective social action, as well as individual action. Doctors are frequently invited onto a variety of media forums to give their views on health problems, medical discoveries, and to answer the public's general medical questions. So, different medical and legal aspects of providing medical information through the media were considered. Considering these steps, the doctors have an opportunity of informing a large audience about their health and medications via media avoiding medico-legal pitfalls. Practical pedagogical methods concerning concrete